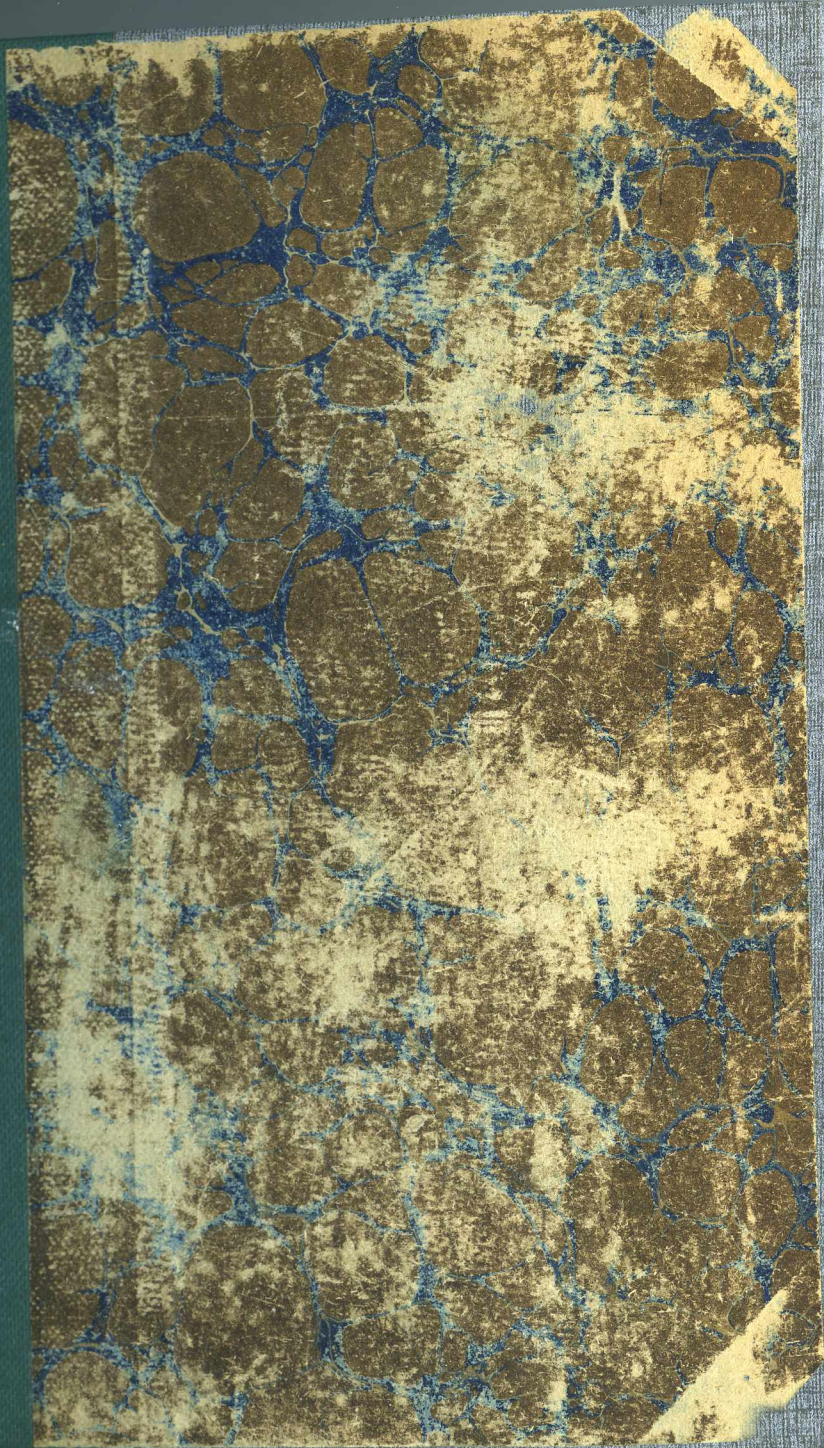

Politikai
röpiratok.

161.

161
1444

13.

A DEBRECZENI REF. FŐISKOLAI
TANÁRKAR VÉLEMÉNYE
A FELSŐBB OKTATÁSRÓL;

TEKINTETTEL A MEGJELENT MINISZTERI TÖRVÉNYJAVAS-
LATRA ÉS A FŐISKOLA JELEN VISZONYAIRA ÉS FEJLESZ-
TÉSÉRE.

A FŐTISZT. TISZÁNTULI EGYHÁZKERÜLETI KÖZ-
GYÚLÉSHEZ INTÉZVE.

Kézirat helyett.

I.

A felsőbb oktatás ügyében megjelent miniszteri törvény-
javaslattal szemben, mindenekelőtt egyházunknak jogi álláspont-
ját tartja szükségesnek meghatározni és kimutatni a főiskolai
tanári kar; miután azonban a magyarországi prot. egyháznak
ezen jogi álláspontja, az iskolaügyben általában, már a középta-
nodai oktatás tárgyában megjelent miniszteri törvényjavaslatnak,
egyházkerületünk folyó évi január havában tartott közgyűlésé-
ben történt tárgyalása alkalmával részletesen megjelöltetett és
kifejtetett, s a kimondott elvek alapján az országos képviselő-
házhoz az emlékirat föl is terjesztetett, ezen jogi álláspontot
megjelölő elveket csak röviden és kivonatossan kívánja érinteni.
— Ilyen általános elvek:

1.) A magyarországi prot. hitfelekezeteknek békekötések
s országos alaptörvények által biztosított iskolaügyi jogai, a fel-
sőbb oktatás fontos kérdésének megoldása és törvényhozásilag
elintézése körül, figyelembe vétessenek és sértetlenül fentar-
tassanak.

Mert a prot. hitfelekezet joga az iskolák felállítását és fentartását illetőleg, nem engedély alapján áll, hanem történeti multtal és fejlődéssel bir s maig is fenálló államjogi szerződésekkel és sarkalatos törvényekkel van az biztosítva; amennyiben a törvénykönyvünkbe is beigtatott bécsi és linczi békekötések, és különösen az alaptörvény erejével biró 1791: XXVI. t. cz. ezen jogot a prot. hitfelekezet részére minden megszorítás nélkül és örök időkre biztosították. — Annálfogva a felsőbb oktatásról szóló törvényben is világosan mondassék ki, hogy a prot. hitfelekezet a bécsi és linczi békekötésekben s az 1791: XXVI. és 1848: XX. t. cikkben gyökerező önkormányzati jogát, a felsőbb tanintézetekre nézve is sértetlenül és egész terjedelmében megtartja.

2.) Az állam szabja meg az iskolák által adandó képzettség minimumát, de hogy ama czélt vagy is e minimumot miféle eszközök segélyével érik el a nem állami iskolák, abba az állam ne avatkozzék. Enyit a tanügy s általában a hazai mivelődés öszhangzatos és folytonos haladásának érdeke multhatlanul megkiván, a rend és állami egység érdekei ennél többet nem követelhetnek, a szabadság elve pedig nem is engedhet. Tehát az országgyűlés is a prot. tanintézetekre vonatkozólag csak egyetemes elvek megállapítása nem pedig a részletek feletti rendelkezés körül forgolódjék. A végczél vagy minimum meghatározását azonban azért tartjuk multhatlanul szükségesnek mert a minden feltét és korlát nélküli zabolátlan iskola állítási szabadságot, épen oly képtelennek és veszesnek tekintjük mint a merev monopoliumot; továbbá azért, mert csak így lehet elkerülni azt, hogy az iskolaügyet a szülők és tanulók nagy kárával s általában a mivelődés hátrányára sokan pusztá anyagi üzletté vagy ábrándok s agyrómekek kergetésévé ne aljasítsák, amint ezt egyházkerületünk 1867. decz. hóban tartott közgyűlésében kifejezte. — Ebből folyólag:

3.) Az alkotmányos és felelős államkormányznak jogában áll, a maga törvényes közegei által időnkint tudomást szerezni arról, hogy a felső tanintézetek eleget tesznek-e az ország törvénye által kiszabott minimumnak, és ha e részben gyökeres mulasztást tapasztal a baj megorvoslásáról gondoskodik.

Ezen felügyelet gyakorlását illetőleg azonban, különbséget kell tenni a prot. hitfelekezeti s az állami községi vagy egyesek

által fentartott iskolák között; mert a prot. hitfelekezeti iskolákra nézve az 1791: XXVI. t. cz. midőn egyrésről ő felségének legfőbb felügyelési hatalmát biztosítja s épségben fentartani rendeli, másrésről egyszersmind megszabja azon határvonalat is melyen túl ezen felügyelési hatalom gyakorlása nem terjedhet. És így valamint eddig ő felsége legfőbb felügyeleti hatalmát a protestánsok iskoláira nézve a dicasteriumok utján gyakorolta: úgy jövőre a kormány sem avatkozhatik be közvetlenül az iskolai ügyek intézésébe.

4.) A prot. felsőbb tanintézetek fentartása és általában a felekezeti iskolai czélok előmozdítása is az állam legfontosabb érdekei és teendői közé tartozik.

Mert különösen a prot. iskolák nem valami elzárkózott egyházi, pusztán hitfelekezeti intézetek, hanem a hazai közmívelődésnek előmozdítására szolgálnak. És mint ilyenek teljes joggal igényelhetik, hogy mindaddig míg az állam bármely országos forrásból valamely tanintézetet segíyez, a prot. iskolák is részesüljenek aránylagosan ily anyagi segílyben.

Ezen általános elveknek előrebocsátása után áttérve a törvényjavaslat egyes szakaszaira, ezek közül csak a legfontosabbakat, prot. főtanodáinkat legközvetlenebbül érdeklőket kíséri észrevételekkel a főiskolai tanári kar.

Az 1. §-ban elősoroltatnak a főtanodák s ezek között említettnek a tanárképezdek is; és miután a 3. §. szerint a főtanodai egész tudományos oktatásnak alapelvűül a tanítási és tanulási szabadság mondatik ki, az pedig a tanárképezdekre nézve nem lehetvén valósítható, mint a melyekben a tanításnak és tanulásnak határozottan megszabott rendszer és tervszerint kell eszközöltetni: tehát a tanárképezdek csak kapcsolatban állhatnak a főtanodákkal, de maguk nem főtanodák.

A 6. §. szerint a teljes tudomány egyetem rendszerint 4 karra oszlik. — Ezek 1) a bölcsészet nyelv és történettudományi, 2) a matematikai és természettudományi, 3) a jog és államtudományi, 4) az orvosi kar. — A hittudományi kar tehát kizáratni czéloztatik az egyetem tagozatából, s e kirekesztés a miniszter által azzal indokoltatik „mert a hittudomány oktatása, amennyiben e tudomány mívelése változatlanokul felállított hitelvekre van utalva, nem az állam, hanem minden egyes hit-

felekezeti jogai és kötelességei közé tartozik; amennyiben pedig a hittudomány szabad művelésnek enged tért s a tudomány magasabb fejlesztését eredményezheti, egyetemi képviseltetése, a bölcsészettörténelmi és jogállamtudományi karban is biztosítva van.“

„A tudományegyetemek a tudományok összességének művelése, fejlesztése és terjesztésére hivatott főtanodák.“ Ennélfogva az egyetemek feladata és rendeltetése, a szellemi és anyagi világrend tüneményei természetének, összefüggésének és törvényeinek felderítése, az azok alapján előálló igazságok rendszerezése és terjesztése; egységi és összesítési gyupontja tartozik lenni a tudományoknak, mert mind az a mi a gondolat és eszmék világába tartozik benne és általa megismerés, azaz tudományos vizsgálódás és következtetés tárgyává válik. S vajon, ha azon messze elágazású és nagykiterjedésű tudományszakot, mely az embert mint vallásos lényt veszi vizsgálódása tárgyául, a vallást mint a szellemi élet egyik sajátos jelenségét és erejét fejtegeti és értelmezi; azon tudományt, mely az egyházi személyek műveltségére és képzésére legnagyobb befolyással van, kik pedig a közművelődés terén nagyhorderejű tényezők gyanánt tekintendők, kivesszük és kizárjuk az egyetem keretéből, lehet-e és tekinthető-e az egyetem „a souverain ész fejedelmi palotájául, az igazság csarnoka s közművelődésünk mozgató ereje gyanánt?“ amint azt jellemezni szeretik; nem lesz-e az csonka és hiányos, nélkülözvén több oly tanszékot, melyeket pedig a tudomány összes fejlődése megkövetel; lesz-e az az összes tudományok tárháza, amit pedig a scientiarum universitas már természeténél fogva igényel és mintegy magában foglal.

A tudományok között általában szerves és benső összeköttetés van; ezen szoros egybeköttetést a vallási és többi tudományok között sem tagadhatjuk; sőt ezen viszony oly nagy, hogy a vallásos eszmék, amint azok kifejlődtek és a kor gondolkozását áthatják és jellemzik, mintegy befolyással, színezettel vannak minden tudományra. Viszont a theológiára, annak fejlődésére más tudományoknak kétségtelen befolyását szinte lehetlen el nem ismerni, s a theologia csak akkor felel meg feladatának, lesz a vallásos erkölcsi életnek képviselője, akkor lesz valódi képző és nemesítő ereje, ha a többi tudományoktól azoknak vívmányaitól nem elzárkózva, hanem azok hatásai alatt fejlesztetik és ke-

zeltetik. — A tudományoknak ezen szoros egybeköttetését és viszonyát tagadjuk meg, ha a theológiának önálló helyet nem biztosítunk az egyetemek szervezeténél.

A miniszteri indokolásban foglalt azon tétel „hogy a hittudomány oktatása, amenyiben e hittudomány művelése változatlanokul felállított hitelvekre van utalva nem az állam, hanem minden egyes hitfelekezet jogai és kötelességei közé tartozik“ — a theologia feladatának egy oldalu felfogásán és bizonyos félreértésen látszik alapulni.

Minden tudomány bizonyos positivumok, felállított alap-tételek és hypothesiseken nyugszik, melyekből a tudományrendszer kinő és szétágazik, épen ugy a theologia is; és a miként ezen positivumok más tudományok művelésénél akadályul nem szolgálnak, nem lehetnek azok a theológiában sem a tudomány hátrányára. És mutatja a tapasztalat, hogy az ugynevezett változatlanokul felállított hitelvek mellett is, mily nagy különbség van nemcsak az egyes hitfelekezetek theológiája, hanem ugyanazon egyház theologiai iskolái és rendszerei között felfogásra és irányzatra nézve a különböző időkben és korszakokban. — De meg azon változatlan hitelvek is nem mindig a vizsgálódás, emberi nyomozódás tárgyait képezik-é? nem történelmi nyomozás és bírálat, a vallásos eszmék fejlődésének törvényei alapján lettek-é azok meghatározva, tudományos rendszerességgel kifejtve és megállapítva? akarja-é azokat, legalább a prot. egyház mintegy erőszakkal és hatalommal a lelkekre ráparancsolni? nem sokkal inkább a szabad vizsgálódás, lelkiismereti szabadság elvét hangoztatja-é minden tekintetben? Ezen positivumok tehát épen nem fosztják meg a theológiát azon jogtól, hogy mint tudomány az egyetemeken képviselve legyen, — miután azok közös sajtáságként tekintendők minden tantárgynál s azok mellett a szabad művelésnek és vizsgálódásnak elég tere marad, amint a tapasztalat igazolja.

Azon tételre nézve pedig, „hogy amenyiben a hittudomány szabad művelésnek enged tért, egyetemi képviseltetése a bölcsészettörténelmi és jogállam tudományi karban is biztosítva van,“ megjegyezzük, hogy azon hittanszaki tudományok által még, melyek a nevezett karokban előadhatnak, nincs a theologia képviselve, azok a tudományok csak összeköttetésben vannak a theológiával, ériülnöznek azzal, vonatkoznak arra de an-

nak mivoltát és lényegét épen nem alkotják, sőt amint azon szakokban tárgyaltnak szorosán véve nem is theologiai tárgyak; mert egészen más dolog p. o. az ó-szövetségi könyvek fejtegetése a hébernyelv és izráel népe történetének megismerése tehát nyelvészet és történelmi tanulmányozás céljából, amint az a bölcsészet- nyelv, történettudományi karban kezelik, mint annak a hittani karban, a sz. írás magyarázására való képesítés, tehát egészen vallásos egyházi szempontból történnie kell; az egyháztörténelem beleolvásztathatik az egyetemes világ történelembe, de mégis egészen más lesz annak alakja és mivolta, ha önállólag és tüzetesen a hittanszaki karban tárgyalatik; mily lényeges a különbség a bölcsészeti és ker. erkölcsstan tárgyalása között stb. stb. — Hát azon theologiai tárgyak, melyek a nevezett bölcsészeti szakokban alig érintethetnek, mint p. o. a rendszeres hittan, apologétika, symbolika, bibliai theologia, egyházszónoklattan stb. stb. elveszítették azon jogot, hogy még csak rendszeres tudományoknak is tartathassanak, nem sokkal inkább ezekben határozódik-é a theologia sulypontja és valódi jelleme?

Mindezeknél fogva főiskolánk tanárkarának meggyőződése szerint, nemcsak a tudomány érdekéből, hanem hazai viszonyaink és körülményeink is követelik, hogy az állam a theologiai kart az egyetemek tagozatában megtartsa és biztosítsa; mert ha a theologia tisztán csak a felekezeti tanintézetek tantermeibe szorul, az a közmívelődésnek sokszoros hátrányára lehet. — Korunkban úgy látszik a kétszélsőség az ultramontanizmus és szabadelvűsködés hangoztatja a theológiának az egyetem köréből száműzetését. — Nem célszerűbb lenne-é, az egyetemes mívelődés, tudományosság fontos érdekeinek szemelött tartása mellett, a mivelt népek példáiból, a fenálló viszonyokból okulva és tanuságot véve, a hittudományokat teljes mérvben előadatni az állami egyetemeknél, mint a curialis rendszer követőinek öröme, a tulzott szabadelvűség helyeslő üdvözlése mellett, az egyházi pályára lépő nemzedék képzését megbénítani, a nyilvános hatás az élet elől elzárni, s oda dobni az ultramontanizmus és államellenes irányzatnak. Imé az idők jelei már intenek; csak azon reformoktól is melyek a budapesti egyetemen a hittanszaki karban a tudományok előadása körül behozatni céloztattak, mennyire megrémültek a curialis rendszer követők,

a nevezett egyetem rektora mult év okt. 1-én tartott megnyitó beszédében így jellemezte a helyzetet és viszonyokat: „hiába sürgettük, hogy a hittudományi kar is nemzeti nyelven szólhasson, a magyar egyetem tantermeiben. — Budára veto érkezett ama helyről, melyet magyar Sionnal neveznek; a hittani kar ohajtott reformjának minden reménye füstbe ment s hogy a tudományos szabadabb vizsgálódás s nemzetiesb mozgalom a hittani karban talajra ne kapjon, a papnövendékek tetemes része a pesti egyetemből elvonatott. . . . Zarándokolnak immár magyar egyházmegyékből is a papjelöltek Insbruckba theológiát tanulni jezsuita tanároknál“ nem hisszük, hogy a miniszteri tervnek célja volna az efféle irányzatot előmozdítani, — pedig az amint az intő jelek mutatnak befog következni az ilyen elvek életbeléptetése által. — Nem volna-e czélszerűbb, a valódi nemzeti irány és eszmék meggyökereztetése szempontjából, hogy még izráelita honfitársaink se kényszerüljenek külföldre járni a hittudományok elsajátítása végett, ha az állam e tekintetben is intézkednék!

Végre közvetlen az állam szolgálatában álló és működő egyházi személyek, mint táborig lelkészek, a fogházak szerencsétlen lakói lelki gondjait vezető egyének kiképzési érdeke is, mellékesen ajánlja az egyetemeken a theologia képviseltetését, hogy valódi felvilágosodott, hazájukat s nemzetségük érdekeit igazán szívükön viselő férfiakat választhasson és bízhatson meg az állam így nemes tiszttel és hivatással!

Mindezeknél fogva, ha az állam akar fentartani egyetemet országos alapból és közköltésen, az a mint egyházkerületünk még 1867-ben decz. hóban tartott közgyűlésében kimondotta, hogy az országos közös alapokon egy minden tekintetben független s a tudományhoz és hazánkhoz méltó országos egyetem állittassék fel: ezen egyetemben mind a protestáns, mind a r. katolika, mind a görögkeleti theologia kellőleg képviselve legyen, azt már csak azért is elmulhatlan szükségesnek tartjuk, mert a művelt világ egyező elismerése szerint, a theologia épen ugy jogosítva van a tudomány nevére és rangjára, mint bármelyik a tudományok között; azt azonban, hogy a theologiai tanárok választásába a felekezeteknek befolyások legyen — amint azt 1848-diki elődeink akarták — merőben feleslegesnek sőt a dolog természetével ellenkezőnek tartjuk. A tudományok egye-

temi előadásának s általában egyetemi rangjának egyik kétségtelen kelléke ugyanis a minden oldalról való teljes függetlenség és önczéluság. A theologia egyetemi tanára tehát teljességgel nem felelős az egyházi hatóságoknak s tekintettel sem tartozik lenni az épen létező egyház időszerinti érületére s más effélékre. — A theologiai tudományoknak illetén egyetemi képviseltetését annál inkább ohajtjuk, mert akkor főiskoláinkban a theologiai szakok biztosabban és sikeresebben fognak követhetni az ő saját és természetes irányukat, mely nem egyéb mint kiválólag semináriumi azaz minél jelesebb lelkipásztorok előállítására az időszerint létező egyház számára.“

Tehát az állami egyetemeken hagyassék meg a theologiai kar, több mivel nép példájára, kik egyetemeiken a hittani tudományokat képviseltetik, és a szabad vizsgáladás nagy elvét követve és alkalmazva azokat folytonosan fejlesztik és tökélyesbitik, mint német, angolország és schweiz példái igazolják, mely népeknél, hogy a közműveltség és tudomány hátrányára szolgált ezen intézkedés, aligha lehetne állítani.

A 10. §. kimondja, hogy a tudománykarok főtantárgyainak mindegyikére külön tanszékek rendszeresittetnek; de hogy melyek azok a főtantárgyak, nem jelöltetnek ki; a miniszteri indokolás szerint azért nem, mert a felett, hogy mely tudományok mindegyik szakban a főtantárgyak, mindig az egyes tudományoknak időnként változó állása határoz; s ha megjelöltetnének e főtantárgyak az országos törvény gyakori változtatásnak és pótlásnak lenne kitéve.

Tanárkarunk szükségesnek látja a főtantárgyaknak az országos törvényben megnevezését, mert ez irányadóul és biztosítékul szolgálna főleg a nem állami felsőbb tanintézetek berendezésénél és szervezeténél, tudnák magukat mihez alkalmazni, erejüket s tehetségeiket számba venni; s az állami intézetek sem lennének a miniszteri egyéni nézetnek és felfogásnak annyira alávetette.

Minden tudomány kiterjedési köre megállapítható és meghatározható annyira, hogy a főbb s nélkülözhetlen tantárgyak biztosan megjelölhetők, s ha talán a tudományok fejlődése új tanszékek felállítását vagy régiéek megszüntetését szükségelné, inkább a törvény módosíttassék, az országos közvélemény és tanfériak tanácsa és belátása szerint, mint annyi bizonytalansá-

got, zavart és félreértéseket idézzen elő a törvény hiányos volta. — Különben sem lehet czélja a törvényhozásnak örökérvényű és változataln törvények megállapítása a tanügy terén.

A 18. §-ban foglalt fegyelmi bíróság, oly részletezését az országos törvényben feleslegesnek tartjuk. Azon felmerülhet ritka esetek, melyek a tanárok irányában a fegyelmi bíróságot szükségelni fogják, aligha érdemelnek oly részletességig menő előgondoskodást és vigyázatot. — Az egyetemi tanácsról föl kell tételezni annyi belátást és önzetlenséget, hogy midőn ily szomorú körülmények állanak elő, teljes erővel és részrehajlatlanul igyekszik a zavarnak vagy erkölcsi botránynak véget vetni, s véleménye a tudomány, igazság és közmivelttség magasztos érdekeit fogja védeni és képviselni, melyet az ily ügyben a miniszterhez terjeszt föl, ki aztán ítéljen.

A 20. §. szerint az egyetemi tanács élén álló rektort a nevezett tanács tagjai évenként az egyetemi rendes tanárok közül választják. — Tanárkarunk e pótléket kívánja hozzá tételni, hogy a karok sorrende szerint. Ezt a különböző karok egyenlőségének és tekintélyének megóvása kívánja, nehogy valamely kevesebb számú tagokból álló kar, háttérbe szoríttassék.

Ugyanazon §-on még azon módosítást is óhajtja tételni tanárkarunk, hogy az egyetemi tanács választott tagjainak csak fele lépjen ki évenként, másik fele pedig benmaradjon; ezt az ügyek folytonossága a kormányzati egység teszi kívánatossá, mert megtörténhetnék, hogy az egyetemi tanács a múlt évben működött tagok kizárásával alakíttatnék, a mely új tagok pedig az előbbi év ügymenetéről nem birhatván kellő ismerettel és tájékozottsággal, ezáltal csak az igazgatás és kormányzati egység szenvedne nagy hátrányt s idézhetne elő következtelenségeket.

A 23. §-ban a módózat megállapítása, melyszerint a tanárok hallgatóik szorgalmát és előmenetelét bírálat alá vehetik, a tanárkarok meghallgatása mellett a miniszterre bizatik, ezt nézetünk szerint teljesen elhatározhatják s önállóság, illetékesen intézkedhetnek a tanártestületek is.

34. §. Az állami külön álló jog s államtudományi főtanodáknál a fegyelmi bíróságra vonatkozó intézkedést, hogy t. i. azt a budapesti és a kolosvári tudomány egyetem megosztva gyakorolja, szinte feleslegesnek tartjuk.

A 35. §. azon tételére nézve, hogy a különálló jog s

államtudományi karok nincsenek jogositva sem egyetemi magántanári képesítésre, sem tudori szigorlatok tartására és tudori oklevelek kiállítására, azt jegyezzük meg, hogy miután ezen különálló jog s államtudományi intézetek is ugy szerveztetnek, miszerint a tudományos oktatás jelenkori követelményeinek teljesen megfelelnek tehát ép azon alapon és elvek megtartása és figyelembevételével mellett, melyek az egyetemen létező jog s állam tudományi kar berendezésénél szem előtt tartottak: miért ne ruháztathatnának fel a tudori szigorlatok tartásával, miért azt egyedül a teljes egyetemkarokhoz kötni? ha minden föltétel és kellék megvan, az eljárás és ellenőrzés ép oly biztos s minden tekintetben megnyugtatható lehet az államra nézve. — De meg ezen jog meg nem adásának a nevezett intézetekre nézve többféle hátránya leendő, nevezetesen a tanulók, kik tudori szigorlatokat óhajtanak tenni, szükségtelen költségekkel s utazási kiadásokkal terheltetnek; a különálló jog s államtudományi főtanodák tekintélye és keresettségé nagy mértékben alászállittatik s bizonyos centralisálási elv kifolyásának kell tekinteni, hogy a tanulók nagy mértékben egyes helyekre csoportosítottatnak össze, a mi a tanulás és nevelés érdekéből épen nem indokolható, mert még is inkább oly helyet keres fel a tanuló, ha csak teheti tanulmányai folytatására, hol pályájának teljes bevégzését és betetőzését réménylheti; tehát ezen jog élvezete és gyakorlata nélkül nem felelnek meg valódi céljoknak és rendeltetésöknek a nagy áldozatok mellett fentartott jog s államtudományi intézetek.

Az 51. §-ban határozottan fejeztessék ki, hogy a prot. hitfelekezeti a bécsi és linczi békekötésekben s az 1791: XXVI. és 1848: XX. t. cikkekben gyökerező önkormányzati jogát a felsőbb tanintézetekre nézve is sértetlenül és egész terjedelmében megtartja. Mi protestánsok tehát a tanügy tekintetében nem egyenlő alapon állunk a többi vallásfelekezettel. Mig az országgyűlés azok irányában az új törvény alkotásánál tabula rasával bír, addig a mi irányunkban államjogi szerződésekkel és alaptörvényekkel áll szemben, melyeket tehát figyelem nélkül hagyania magának a törvényhozásnak sem lehet s melyeket mi könnyelműleg fel nem adhatunk, mert az autonomiánk megsemmisítésére vezetne.

Az 54. §-ra vonatkozólag következő észrevételeket tesszük:

a) A 3 tudománykar között, miért ne szerepelhetne a me-nyiségtan — természettudományi kar is.

b) A bölcsészeti karban a 14 tanári szék minimumot ma-gasnak és soknak tartjuk, véleményünk szerint 10 tanári szék-kel is teljes mérvben be lehetne egy bölcsészeti tanfolyamot rendezni, mely a tudománynak méltó képviselője lehetne.

c) A tanári fizetések minimuma is meghatározatlik amit fe-leslegesnek tartunk, mint nagyon részletességig menő követelést, anyival inkább, hogy az állami intézeteknél a fizetés meghatáro-zása mellőztetik.

Az 58. §. szerint a tanári pályára képesítő szigorlatokat az államkormány által kinevezendő bizottságok eszközlik. Ezt azon megjegyzéssel kísé-rijük, hogy a protestáns tanárjelöltek protestánsokból álló vizsgáló bizottságok előtt tehessék le a ké-pességi vizsgát, természetesen ez más felekezetűekre is hasonló eljárással eszközöltetnék.

Az 59. §. szerint a nem állami és így a protestans jog s államtudományi tanodákra nézve is meghatározatlik a tanerők száma, tanárok fizetése stb. ezt nem csak feleslegesnek, de reánk protestánsokra nézve sérelmesnek s az 1791 diki alaptörvénybe ütközőnek nyilvání-tjuk, ugyanis a nevezett törvény 2. §-sa sze-rint az evangélikusoknak szabadságukban áll bárhol is a hol ők szükségesnek látják iskolákat állítani vagy kijavítani „in ube-riorem taliter declarati liberi religionis exercitii corroborationem, ultro declaratur, liberum fore evangélicis ad cuncta illa loca, in quibus evangélici necessarium existimaverint, ministros intro-ducere . . . scholas erigere aut reparare. — A 12. §. szerint az evangélicusok iskoláik megtarthatására nézve mindenképen biztosítva vannak. Evangélicis circa liberum religionis suae exer-citium, conservationem item templorum, scholarum omni ratione securis redditis. Hazánk ezen alaptörvénye tehát nekünk pro- testánsoknak iskoláink fentartására nézve teljes tökéletes kor-látlan szabadságot ad s biztosittatik számunkra azon jog, hogy iskoláinkba a tanítókat, tanárokat, rektorokat és alrektorokat szabadon hívhatjuk és elbesáthatjuk. — (5. §.) Ludimagistros, professores, rectores, subrectores vocare et dimittere, futuris semper temporibus liceat evangélicis. — Továbbá a tanárok

számának nevelésére vagy kevesbitésére egyszóval meghatározására nézve is teljes szabadságot enged. Numerum eorum augere vel minuere futuris semper temporibus liceat evangelicis. — Végre a protestánsok saját iskoláikban a tanítás és tanulás módját, szabályzatát és sorrendét önmaguk állapíthatják meg és rendezhetik Rationem normam et ordinem docendi atque discendi ordinare, futuris semper temporibus liceat evangelicis.

Mindezeknél fogva a protestáns egyházra nézve sérelmesnek tartjuk, hogy iskoláira nézve a törvényhozás ily részletességig akar intézkedni, amint az itt is czéloztatik. A protestánsok iskoláikat mindig mint legföltöbb kincseiket tekintették s ha a prot. egyház fenakar maradni eddigi multjához hűtlen nem lehet, mert különben létezését kockáztatja; és így miként eddig mindent elkövetett tanintézeteinek fölvirágoztatására, elvei megtagadása nélkül, jövőben sem tehet másképen. — A protestantismus már magában foglalja a józan haladás, lelkiismereti szabadság és vizsgálódás nagy elveit, maga a név kezességet nyújt az államnak, hogy annak hivei és követői a haladás és tökélyesbülés zászlói alatt küzdenek.

A 70. §. szerint a közoktatási miniszter biztosai által a felsőbb tanintézeteket meglátogattathatja, s úgy az oktatás menetéről, mint az intézet vezetéséről . . . tudomást szerezhethet.

Ezen első pont alatti intézkedést a 2. és 3. pontban foglalt köteleztetése a nem állami főtanodák hatóságainak teljesen feleslegessé teszi.

Különben a kormány felügyeleti jogát, bizonyos határok között kétségbe vonni, egyáltalában nem akarjuk; amint azt egyházkerületünk folyó évi januári közgyűlésében kifejezte, de a felügyelet gyakorlását illetőleg különbség tétessék a protestáns hitfelekezeti, s az állami községi vagy egyesek által fentartott iskolák között. Mert a prot. hitfelekezeti iskolákra nézve az 1791: XXVI. t. cz. midőn egyrészről ő felségének legfőbb felügyelési hatalmát biztosítja s épségben fentartani rendeli, másrészről egyszersmind megszabja azon határvonalat is, melyen tul ezen felügyelési hatalom gyakorlása nem terjedhet. — Ugyanis a nevezett törvény 4. § sa így szól: evangelici utriusque confessionis, in iis quae ad religionem pertinent, unice a religionis suae superioribus dependeant. Mindkét hitvallásu evangelikusok, a vallásra tartozó dolgokban egyedül egyházi felsőségeiktől függ-

jenek. — Az 5. §. záradéka: *Salva altefatae Suae Majestatis quoad scholas etiam hasce, Regiae supremae inspectionis uti praemissum est via legalium regni dicasteriorum exercendae potestate.* Ezen iskolákra nézve is épségben fentartatván, ő felségének, amint előrebocsátva van, az ország törvényes kormánya útján gyakorlandó legfőbb felügyelési hatalma. — Tehát valaminthé eddig ő felsége legfőbb felügyeleti hatalmát a protestánsok iskoláira nézve a dicasteriumok által csak az egyházi főhatóságok útján gyakorolta, úgy jövőre a kormány sem avatkozhatik be közvetlenül az iskolai ügyek intézésébe. — És így a közoktatási miniszter biztosai a prot. főtanodákkal közvetlenül nem, hanem csupán ezeknek egyházi főhatóságai útján érültközhetnek, és e felügyelet és ellenőrzés csak addig terjeszthető ki, a meddig azt az állam célja kívánja, hogy t. i. az illető iskolákban államellenes tanok ne taníttassanak s meggyőződést szerezzenek a felől, hogy a kitüzött cél eléretik-é? Különben a prot. iskolák nem valami elzárkozott, hanem szabad és nyilvános intézetek lévén a vizsgálatokat is mint nyilvánosokat rendezvén be, az azokra való ellátogatástól senkit eltiltani nem kíván és nem akar a prot. egyház, sőt inkább szíves örömmel fogadja a tanügyi és nevelés minden igaz barátját!

Ezek azon észrevételek, melyeket a felsőbb oktatás ügyében megjelent miniszteri törvénytervre vonatkozólag szükségesnek tartottunk kifejezni.

Több intézkedést és fontos tanügyi elveknek életbeléptetését a nevezett tervben, hogy t. i. a felsőbb oktatásnak alapját a tanítási és tanulási szabadság képezi, a tanárok állása lehetőleg biztosittatik és függetlenítettik, nem különben, hogy az egyes tudományszakok egymástól függetlenítették stb. csak örömmel üdvözöl főiskolai tanárkarunk.

II.

Azon kérdéssel szemben, hogy a mostani viszonyok és körülmények között ugy a prot. tanügy érdekében általában, mint a mi főiskolánk jövőjére, rendeltetésére való tekintetből mit lehetne tenni legczélszerűbben és hasznosabban? követelő nézetünket vagyunk bátrak előterjeszteni.

Véleményünk szerint, ki az idők jeleit, a törekvéseket és társadalmi irányzatokat figyelemmel kíséri, meggyőződhetik, hogy az ultramontanizmus és jesuitizmussal, egy irányban történnek a protestantizmus ellen, a materialismusi és nihilismusi áramlatok: a liberalizmus és modern haladás nagy hangú jelszavai alatt; már sokaktól szüklátkörüségnek s elmaradottságnak tartatik, a felekezetiességnek csak említése is; mintha a protestantizmus évszázadokon keresztül a sötétségnek s lelki szolgaságnak lett volna hübérese: kívül s belül ostromoltatik. — Az idők ezen intő jeleire figyelni kell a magyarországi ref. egyház kormányférfiainak s oda kell munkálniok, hogy az egyetemes érdekért, mely is nem más, mint a magyarhoni ref. egyház fenmaradása és élete, tudjanak lemondani az egyes egyházkerületek helyi s vidéki érdekeikről, tehát egyesüljenek és tömörüljenek; érezniök s belátniök kell, hogy minden tudomány előhaladása nagy mérvet öltött, a szakpályák körei kiszélesültek, s ha a ref. egyház nem akarja, hogy iskolái alásüljedjenek és tulszárnyaltassanak, az idő s tudomány hatalma által kényszerítve leendő iskolái ügyében újabb szervezkedésre lényeges módosítások életbeléptetésére; arról is meg kell győződniök, hogy a ref. hitfelekezet minden meglevő felsőbb tanintézetét, a korszínvonalára emelve, a felsőbb oktatás érdekeinek megfelelőleg berendezve és felszerelve, többé fen nem tarthatja. — Tehát számot kell vetni az egyes egyházkerületeknek anyagi erejükkel, s ha meggyőződtek arról, hogy minden egyes egyházkerület különálló felsőbb tanintézetet nem képes oly módon fentartani, hogy abban a tanszakok a tudomány mai követelményei szerint szerveztessenek és legyenek képviselve — egyesüljenek, tömörítsék anyagi és szellemi erőiket, csak így

állják ki a versenyt a haladó korszellemmel, a tudomány óriási vívmányaival s biztosítják a magyar ref. egyház jövőjét és fennmaradását; mert a protestans egyháznak, ugy az alsóbb mint a középtanodák és felsőbb tanintézetek egyiránt bátyái s a protestáns vallás és egyház szabadságát, virágzását életerős fenállását és fejlődését szabad prot. iskolák nélkül még csak képzelni sem lehet. — Sorakozzanak azért egyházkerületeink egy magyar prot. egyetem felállítása érdekében és magasztos ügyében, a mely egyetem a hittani, bölcsészeti, nyelv történettudományi és jog s állam tudományi karokat foglalná magában, egybekötetésben tanárképezdével.

Tehát meggyőződésünk szerint egy magyar prot. egyetem felállítását mindenek előtt első helyen, a magyar ref. egyház érdekei mulhatlanul követelik és igénylik. — Mert a különböző vallás felekezetek nem mindnyájan egyenlő viszonyban vannak a tanítás szabadságához s általában az iskolaügyhöz. — „Lehetnek sőt vannak hitfelekezetek, melyeknek alig van szükségök, például humanistikus gymnasiumra,“ mig a prot. hitfelekezet már csak a lelkipásztori pályára lépendők s általában a reá nézve rendkívüli fontosságu ige és annak hirdetése érdekéből sem nélkülözheti ezt. Magáról a r. kath. hitfelekezetről is, ha akár valóban tiszteli és féli akár csak eltüri a csalatkozhatlan pápát és annak syllabusait lehetetlen azt állítani, hogy épen oly viszonyban legyen a tudományhoz a tanítás szabadságához és az iskolaügyhöz, mint a vallás dolgában semmiféle emberi csalhatatlanságot el nem fogadó s a szabad vizsgálódás és véghetetlen tökélyesbulés elvét s jogát valló és gyakorló protestantismus.“ Magyar prot. figyelmező — 1873. lap.

A prot. egyháznak alapját, megalakulhatási főtényezőjét, a különféle iskolák és könyvnyomdák képezték épen ugy azok lesznek fentmaradása és működése hathatós eszközei is mind az időknek végéig. Épen azért a prot. egyház, de meg a tudomány szempontjából sem lehet közömbösnek tartani, bármely tudománynak is előadását és tárgyalását, amint fentebb a miniszteri törvénytervre tett észvevételek között megjegyztük a vallási és más tudományok között szoros és benső összefüggés van, s nincs oly tantárgy, melynek előadása közben, a hallgatók lelkületét és gondolkozás-módját egy materialismusi elveket valló, minden vallásos meggyőződést nélkülöző tanár meg ne

mételyezhetné, rombolólag ne hathatna a vallásos felfogásra s gunyt ne üzhetne a legszentebből. Mily nagy a különbség a történelmi s általában a bölcsészeti tanszakba tartozó tudományok előadása között, ha azokat egy a világosságot, józan haladást kedvelő, lelkiismereti szabadság elveit valló prot. tudós, vagy pedig a curialis rendszer szolgálatában álló, a pápai családhatlanságot vitató elfogult egyén tárgyalja és adja elő? mintszint ha egy sivár lelkületű minden felekezeti álláspontot kicsinylő és lenéző egyén kezeli azokat. Mindegyik akarva nem akarva rányomja mintegy lelkületét a tudományra is, átviláglik a felfogás, nézet és nevelés mindegyiknek tárgyalásán. — A jog s államtudományok terét sem vehetjük oly semlegeseknek ezen tekintetekben, amint azt már tanárkarunk régebben kifejezte „Téved a ki azt hiszi, hogy a jog s állam tudományok oly merev körben mozognak, melyen a szabad gondolkodás vagy megfordítva a servilismus nem is törhet át. Csak az észjog vagy az alkotmányi és igazgatási politikára gondoljunk. Ezek előadásakor nem csepegtethet-é valamely absolut kormánytól függő egyén veszélyes elveket a hallgatók elméjébe. Vagy nem fog-é ugyanaz a büntető jogban, főleg a politikai vétségeknél annyira kívánatos esküdszéki intézmény ellen tanítani. Vagy felemlítsük-é még az alkotmány történelmét a közjogot avagy az egyházjogot. Ki ne látna átal, hogy más irányban, más szellemben adja ezeket elő egy a szabad vizsgálódáshoz a meggyőződés tántoríthatlan követéséhez szokott egyén, s máskint egy az időszerű és változó hatalomnak alárendelt szolgálélek.“

Tehát nemcsak a prot. egyház, hanem a tudomány s állam érdekei is követelék a magyar prot. egyetem felállítását. — Mert ha minden egyetemet az állam tart fen, annak közvetlen befolyása alatt lesz, a mellett, hogy versenyről a tudomány nagy kárára szó sem lehet, még a tudományok függetlensége is korlátozva leend. — S a tanítás és tudományok emancipatója helyett épen annak ellenkezője fog bekövetkezni, amint Schäffi kitünő államtudós is nyilatkozik (3-ik kiadás II. 383.) Hogy az államtól azaz a koronként uralkodó pártoktól függő tudomány, iskola, művészet hivatásának függetlenül meg nem felelhet, kézzel foghatólag bizonyítja a tudományos és művészeti akademiákoni tanszékek párt szempontbóli betöltése.

A protestantismus a gondolkodás és vizsgálódás szabadsá-

gát az igazság kutatását kimondván és megvalósítván, létrehozta és megvalósította a nemzeti jellemű és szellemű tudományt és népműveltséget, a mint a történelem kétségtelenül igazolja; a hierarchia megtörése, az egyetemes papság nagy horderejű elvének kimondása s a szabad választás és népképviselet elvén nyugvó zsinat presbyteri egyházalkotmány által eredményezte és állandósította több állam számára a szabad alkotmányt; a folytonos tanítás és vallásos nevelés folytán terjesztette az isteni félelmet, bátor családi életet, nemesen egyszerű puritán erkölcsöket és lelkiületet tehát bátran merjük állítani, hogy a prot. egyetem vagy főtanodák fenállását az alkotmányos érzelmű nemzet érdekei is követelik. — A szabadság jelesül ugyanazon elveken nyugszik a politikai életben is mint az egyházban. A prot. egyház szabadságának védelmezése egyszersmind az alkotmányos szabadság védelmezése is. A történelem ellenmondhatlanul tanúsítja, hogy a midőn a prot. egyház szabadsága fenyegetett ugyanakkor az alkotmányos szabadság ellen is azonnal megindított a hadjárat. E kettő szoros kapcsolatban áll egymással s mindkettőnek felemelkedése avagy elbukása ugyanazon okoknál fogva következik be.

A tiszta magyarság, a magyar nemzetiség érdekei is nagy mérvben követelik egy magyar prot. egyetem felállítását.

Hogy a protestantismus mily nagyszerű befolyást gyakorolt és gyakorol az államok jólétére szabadságára a nemzeti jellem és szellem kifejlődésére és biztosítására az történelmi elismert tény; ismerjük, hogy hazánkban is a protestantismus mily kitűnő szolgálatot tett a magyar nemzetiségnek, hazánk alkotmányos szabadságának és önállóságának; és miután az is kétségtelen tény, hogy a magyar hazában létező tiszta magyarságnak, melyet 6 milliónál többre alig számítanak $\frac{1}{3}$ -át reformátusok magukban teszik, tehát a valódi tősgyökeres magyar elem érdekeinek fejlesztése és ápolása is igényli a prot. egyetem létrehozását, hogy legyen az alföldi rónán a magyarság egyik legtisztább és terjedtebb vidékén a független és haladó tudományosságnak egy világító központja; s a politikai esélyek szerint hullám módra változható kormányok zordabb és borultabb korszakaiban is, a magyar nemzetiség, a szabadságér-

zet és tisztelet védvára legyen a melyről a 300 év viharain és próbáin diadalmasan átment s elvét hűen megőrző protestans tudat és nemzeti jellem nyújt szilárd és megnyugtató s a mélyen gondolkodók bizalmát is megérdemlő kezességét.

Tanáraink képzése szempontjából is nagy fontosságu és horderejü a magyar prot. egyetem előállításá. Ugyanis a protestáns nevezet távolról sem azt fejezi ki amit fájdalom az ujabb időben igen sokan alatta értenek, hogy az nem egyéb, mint minden tekintetben független, határozatlan, szabad meggyőződés nyilatkozata, s így tiltakozás mindaz ellen, mely e jogokat legkevésbé is korlátozni akarja; a protestantismus a biblián annak józan értelmezésén alapuló keresztyénségnek jelszava s így nem merőben tagadásban áll az, hanem határozott, pozitív még pedig a bibliában gyökerező hitnézetek határozzák meg és fejezik ki a protestantismus lényegét és jellemét. — Épen azért protestans szellemü gymnasiumaink csak addig lesznek, mig a tanárok is prot. szellemben nyerhetik kiképzetésüket s ha nem lesz tér és alkalom, hol azt a szellemet elsajátíthassák nagyon féltő, hogy a prot. jellemképzést a növendékekre nézve gymnasiumaink teljesen nélkülözni fogják, határozatlan irányu, pusztá tanultató intézetekké változnak át, a nevelés és képzés magasabb kivánalmi mellőztetvén.

Mindezen fontos és lényeges okoknál fogva hívja fel egyházkerületünk a testvér egyházkerületeket s az ágostai hitvallásu atyafiakat is, egy magyar prot. egyetemnek itt Debreczenben leendő felállításá érdekében az egyesülésre és tömörülésre.

És miután tanárkarunk vélekedése szerint, ha ez indítvány a főtiszt. egyházkerület által elfogadtatik, egyházkerületünknek erkölcsi kötelessége leendő a testvér kerületek nyilatkozatát bevárni, azon időig halasztassék el főiskolánk szerveztének megoldási kérdése, addig egyedül arra szoritkozzék egyházkerületünk, hogy a főtanodai meglévő különböző intézeteket erősítse, a tanerőket csoportosítsa és rendezze, vegye számitásba anyagi és szellemi tőkéit, melyekkel rendelkezhetik, hogy azokat miként használhatja fel legczélserűbben.

Ép ezen indokok alapján ajánlja a főiskolai tanárikar a következő indítványokat a főtiszt. egyházkerület pártoló figyelmébe.

a.) miután a magyar irodalmi tanszék az 1873. ápr. egyh.

ker. gyűlés 34 sz. végzése szerint a gymnasiumba tétetett át, ott pedig, ha a tanerőket számításba vesszük, a gymnasiumba előadandó tantárgyak óra mennyisége a már ott működő 12 tanár között czélszerűen minden terheletés és a tudomány kára nélkül felosztható, ezen tanszékre új tanerő ne választassék, hanem a tényleg működő tanárok között egy mint magyar irodalom tanára és főiskolai könyvtárnok alkalmaztassék. — Ezen indítványt indokolják a következő körülmények, egy 8 osztályu gymnasiumban 12 tanerő amint a hazai és külföldi gymnasiumok mutatják tökéletesen elegendő ha t. i. azon tanárok amint szükséges és kívánatos, csak is azon intézetben vannak elfoglalva; s épen a debreczeni 8 osztályu gymnasiumnak 185³/₄ — 186⁰/₁ tanévig lefolyt élete mutatja, hogy a legszébb renddel és öszhangzatosan megvöltak oszthatók a tantárgyak 12 tanár között. Ezen idő alatt ugyan is 204—225-ig váltakozott a hetenkénti óramennyiség a 8 osztályu gymnasiumban s bárha az igazgató csak 10 órát adott is elő, még is minden nagyobb terheletés nélkül beosztattak az órák. — Ugyanazon tanszékek megvannak s majdnem ugyanazon tanárok működnek jelenleg is a gymnasiumban, s ha akkor 225 óra mennyiség nem völt terhelő most még inkább nem lehet 194 óra, — mint a mennyiben határozta meg a tanórák számát az 1869-ben megjelent tanterv. — Ezen beosztást ajánlja végre a gymn. képzés és nevelés célja, anyagi körülményeink s gazdálkodási tekintetek.

b.) de mindez csak akkor lesz kivihető, ha azon 12 tanerő csak is a gymnasiumban foglaltatik el; ennél fogva Kiss A. és Nagy E. tanárok a jogakademiában eddig végzett teendőik alulmentessenek fel s teljes óraszámmal a gymnasiumban alkalmaztassanak.

c.) Az 1869-iki tanterv szerint a 194 óraszámban a valás-tanítás is befoglaltatván a 7. és 8. osztályban az eddig kiegészítőleg működött s különdijazással ellátott erők jövőre szüntessenek meg.

d.) Dr. Török József tanszéke mint a melyre a gymnasiumban alig van szükség egész mérvben tétessék át az akademiába s az általa előadandó tantárgyak mint szabad és önkéntes választás alá eső tudományok jelöltessenek; lehetővén oly módon is intézkedni egy pár tantárgyra, különösen a vegytanra

nézve, miszerint azok oly időben és órában tárgyalassanak, midőn azokat a gymn. 2 felső osztályából azok, kik orvosi vagy mérnöki pályára kívánkoznak menni, hallgathatják.

e.) Ezen erők csoportosítása, a teendők szabatos meghatározása által nem csak a gymnasiumi képzés és nevelés célja lesz nagyobb mértékben biztosítva, hanem az akad. tanfolyamok 2 tanszékét nyerhetnek t. i. a Török J. tanszékét és egy gymn. tanszék jövedelmét, hozzá véve azok az eddig Kiss A. működéséért és a vallástanításért fizetett (320—200) díjakat, melyekből ismét egy önálló akad. tanári szék állítható fel. — És miután a jogakademiában ezek szerint a jog s államtudományok encyklopoediája, a magyar közjog és közigazgatási szabályok a magyar állam s alkotmány története előadása mulhatlanul tanerőt igényel, indítványozza a főiskolai tanárikar, hogy egy jogtanári szék állíttassék be még e tanév folytán, hogy a megválasztandó tanár működését a jövő 187⁴/₅ tanévvel már megkezdhesse.

Debreczen 1874. ápr. 10.

